

Scandia

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

Årgång 2023 • band 89 • häfte 2

Redaktör & ansvarig utgivare
Professor Wiebke Kolbe

Redaktionssekreterare
Fil.dr Johannes Ljungberg

Webbredaktör
Fil.dr Sara Ellis Nilsson

Ekonomi- & prenumerationsansvarig
Professor Lars Edgren

Övriga redaktionsmedlemmar/styrelse
Docent Liesbeth Geevers, ordförande
Professor Hanne Sanders, Lunds universitet
Docent Henrik Rosengren, Lunds universitet
Biträdande professor Stefan Nyzell, Malmö universitet
Ph.d. Morten Fink-Jensen, Københavns universitet
Ph.d. Lene Sofie Bak, Københavns universitet
Fil.dr Ingmarie Danielsson Malmros, Malmö universitet
Fil.dr Robert Nilsson Mohammadi, Malmö universitet
Fil.dr Lisa Hellman, Lunds universitet
Fil.dr Kristiina Savin, Lunds universitet
Fil.dr Ylva Grufstedt, Malmö universitet

© Stiftelsen Scandia

Förlag
Universus Academic Press

Omslag
Gabriella Lindgren

Grafisk form
Christer Isell

Engelsk språkgranskning
Rikard Ehnsjö

Omslagsbild

Visualisering av fosterutvecklingen som en morfologisk process. Källa: Samuel Thomas von Soemmerring, Icones embryonom humanorum, Frankfurt am Main 1799

Tryck
Pozkal Printing House, Inowroclaw 2023

Redaktionsråd

Advisory Board

SARI AUTIO-SARASMO, docent
Helsingfors universitet

ANDREAS MARKLUND, fil.dr
Lunds universitet

MICHAEL H. GELTING, professor
University of Aberdeen

FLEMMING MIKKELSEN, Dr.scient.pol.
Københavns universitet

MATS HALLENBERG, professor
Stockholms universitet

JES FABRICIUS MØLLER, Ph.d.
Københavns universitet

ORSI HUSZ, docent
Uppsala universitet

BERTEL NYGAARD, Ph.d.
Aarhus universitet

KARIN HASSAN JANSSON, docent
Uppsala universitet

DORTHE GERT SIMONSEN, Ph.d.
Københavns universitet

PASI IHALAINEN, professor
Jyväskylän universitet

SVEIN ATLE SKÅLEVÅG, professor
Universitetet i Bergen

NINA JAVETTE KOEFOED, Ph.d.
Aarhus universitet

ERIK THOMSON, associate professor
University of Manitoba

KIMMO KATAJALA, professor
Östra Finlands universitet

PAUL WARDE, professor
University of Cambridge

KARIN KVIST GEVERTS, docent
Svenska institutet för Företagsforskning

ULF ZANDER, professor
Lunds universitet

PIRJO MARKKOLA, professor
Jyväskylän universitet

Innehåll

Redaktören har ordet <i>Wiebke Kolbe</i>	5
Artiklar	
Medlemsorganisation mellan majestädet och medborgare? Representation och makt genom hushållningssällskapen under det tidiga 1800-talets samhällsomvandling <i>Magnus Bohman</i>	11
Att lära sig se embryologiskt. Samlingsobjekt i forskning och pedagogik 1870–1920 <i>Helena Franzén</i>	35
"Ett av de bästa medlen i vår propaganda". Cykeln i svensk och dansk politisk kultur under mellankrigstiden <i>Charlie Krautwald & Johan A. Lundin</i>	64
Scandia debatt	
Freden som inte minnes. Westfaliska freden och den svenska historieskrivningen <i>Dorothee Goetze</i>	85
Scandia introducerar	
Ontologiska perspektiv på historia <i>Anton Runesson</i>	99
Recensioner	
Sartorial Practices and Social Order in Eighteenth-Century Sweden. Fashioning Difference <i>Mikael Alm. Recenserad av Håkan Möller</i>	117
I apokalypsens skugga. Miljörörelser och industrikapitalism 1870–2020 <i>Carl Cassegård & Håkan Thörn. Recenserad av Martin Hultman</i>	119
Svensk idéhistoria. Forntid, medeltid, renässans <i>David Dunér. Recenserad av Thomas Lindkvist</i>	121
Kartans makt i krig och fred. Fältmätarna, det nya kriget och samhällelig utveckling 1805–1831 <i>Maria Gussarsson. Recenserad av Karl Vesterberg</i>	124
Sjömakt och sjöfolk. Den svenska flottan under 500 år. <i>AnnaSara Hammar & Lars Ericson Wolke. Recenserad av Sofia Gustafsson</i>	126
Fostran i purpur. De karolinska kronprinsarnas lärare och undervisning <i>Andreas Hellerstedt. Recenserad av Liesbeth Geevers</i>	128

Rase. En vitenskapshistorie <i>Jon Røyne Kyllingstad. Recenserad av Måns Ahlstedt Åberg</i>	130
Elisabeth Beskow. Liv och berättelser 1870–1928 <i>Ulrika Lagerlöf Nilsson. Recenserad av Martina Björk</i>	132
The World's First Full Press Freedom. The Radical Experiment of Denmark-Norway 1770–1773 <i>Ulrik Langen & Frederik Stjernfelt. Recenserad av Ere Nokkala</i>	134
Tapetmakerskor. Självständiga yrkeskvinnor i 1700-talets Stockholm <i>Mia Skott. Recenserad av Lars Edgren</i>	136
Några ögonblicks förundran. Marknaden för ambulerande underhållning i Sverige 1760–1880. <i>Leif Runefelt. Recenserad av Peter K. Andersson</i>	137
Från Kingston till Göinge. Autenticitet, identitet och representationer av det förflutna i svensk reggae-kultur <i>Emilia Fröhlich. Recenserad av Anders Dybelius</i>	139
Mode och hushåll. Om forandet av kön och media i frihetstidens svenska små- och veckoskrifter. <i>Agneta Helmius. Recenserad av Matilda Amundsen Bergström</i>	141
Sentiments of Segregation: The Emotional Politics of Apartheid in South Africa, c. 1948–1990 <i>Jagger Andersen Kirkby. Recenserad av Emma Lundin</i>	144
The Cold War Through the Lens of Music-Making in the GDR. Political Goals, Aesthetic Paradoxes, and the Case of Neutral Sweden <i>Petra Garberding & Henrik Rosengren (red.). Recenserad av Birgitta Almgren</i>	146
Samvete i Sverige. Om frihet och lydnad från medeltiden till idag <i>Linde Lindkvist & Johannes Ljungberg (red.). Recenserad av Christopher Collstedt</i>	148
Mindre uppmärksammade historiska jubileer Teckning av Fredrik Tersmeden	155

Redaktören har ordet

Wiebke Kolbe

Välkommen till ett nytt nummer av *Scandia*! Som vanligt har det varit roligt att jobba med en sådan anrik tidskrift. *Scandia* fyller 95 i år och närmar sig således sitt 100-årsjubileum. Tidskriften grundades av Lauritz Weibull i Lund i nära samarbete med hans professorkollega i Köpenhamn, Erik Arup, och präglades de första decennierna av deras källkritiska skola. Sedan förändrades tidskriften, men kvar blev dess höga anspråk på vetenskaplighet. Horisonten vidgades och idag publicerar *Scandia* artiklar från alla historiska inriktningar: politisk historia, socialhistoria, kulturhistoria, genushistoria, idé- och lärdomshistoria, vetenskapshistoria, ekonomisk historia, historiedidaktik samt under senare åren även digitalhistoria. Dessutom ägnar den sig åt historieteoretiska och -metodiska debatter. Tidsperioden spänner från medeltid till nutid, och geografiskt omfattar *Scandia* hela Norden. Så det borde finnas något för alla.

Scandia har precis fått beviljat nya medel från Vetenskapsrådets tidskriftsstöd. Utan dessa medel skulle vi inte kunna ge ut tidskriften. De brukar beviljas för en treårsperiod och för tre år sedan fick vi först ett avslag innan Vetenskapsrådet ställde ytterligare medel till förfogande, så att *Scandias* existens till slut säkrades för en ny treårsperiod. Nu är den således säkrad för ytterligare tre år och det är vi mycket tacksamma för. Så närmar vi oss så småningom 100-årsjubileet.

Denna gång fokuserar vi på modern historia. I den första artikeln undersöker Magnus Bohman hushållningssällskap som ett exempel på nya organisationer som kom till under första hälften av 1800-talet i gränslandet mellan offentligt och privat. De betraktas i ett nytt ljus genom att deras funktion som ett medel för interaktiv styrning betonas. Bohman visar att de var organisationer som kunde fylla en viktig funktion under en period av snabb samhällsomvandling då centrala ämbetsverk, kommunalt självstyre och landsting ännu saknades eller var i vardande.

Vi fortsätter med en vetenskapshistorisk artikel, där Helena Franzén visar hur den embryologiska synen på fosterutvecklingen etablerades i Sverige från och med andra hälften av 1800-talet. Hon undersöker hur den embryologiska samlingen vid Uppsala universitet uppstod och användes, samt hur den introducerades för en bredare publik i början av 1900-talet. Studien belyser att embryologi formellt ingick i skolans läroplan, där embryologiska praktiker användes i undervisningen, och visar hur embryologisk kunskap användes av olika aktörer i olika syften.

Johan A. Lundin och Charlie Krautwald diskuterar därpå med utgångspunkt i exempel från Danmark och Sverige hur den moderna, massproducerade cykeln under mellankrigstiden blev ett viktigt redskap för en ny generation av politiskt engagerade ungdomar. Cykeln möjliggjorde för unga människor att ta mer plats i det samtida politiska livet genom mobilitet, men också en ny form av rumslighet. Cykeln var således inte bara ett transportmedel; den var ett verktyg i kampen om det offentliga rummet.

I ”*Scandia* debatt” diskuterar Dorothee Goetze varför den westfaliska freden som har sitt 375-årsjubileum i år knappast uppmärksammas i den svenska historieforskningen – till skillnad från i den tyska. Under rubriken ”*Scandia* introducerar” presenterar så Anton Runesson ontologisk forskning inom antropologin och visar hur den kan vara historieforskningen till nytta. Numret avrundas som vanligt med ett stort antal färska recensioner av nyare historisk forskning, såväl monografier och avhandlingar som antologier.

Redaktionen vill också passa på att tacka Hanne Sanders för hennes arbete som ordförande för Stiftelsen Scandias styrelse och redaktion. Under hela 17 år har hon med stort engagemang och alltid färska idéer jobbat för att upprätthålla *Scandias* höga nivå och för att förbättra tidskriften. Ett stort tack, Hanne! Hanne Sanders sitter kvar i styrelsen och kommer även i fortsättning engagera sig för *Scandia*. Hennes efterträdare som ordförande blir lundakollegan Liesbeth Geevers. Vi hälsar Liesbeth välkommen och ser fram emot ett gott samarbete med henne.

Wiebke Kolbe

Medverkande i detta nummer

MAGNUS BOHMAN (f. 1980) är doktor i ekonomisk historia och universitetslektor vid Umeå universitet. Han har tidigare varit verksam vid Lunds universitet och Högskolan Kristianstad. Hans tidigare forskning har berört olika aspekter – ekologiska, ekonomiska och sociala – av det svenska agrarsamhället under framför allt 1700- och 1800-talen i ett jämförande europeiskt perspektiv. Han forskar för närvarande om hushållningssällskapens historia i ett projekt med finansiellt stöd från Handelsbankens forskningsstiftelser, och om 1860-talets nödår i ett projekt med finansiellt stöd från Ebbe Kocks stiftelse. Även hortikulturhistoria hör till hans forskningsområden. Exempel på aktuella publikationer är ”Relieving Famine. Northern Sweden (Västerbotten) Between State, Market, and Civil Society in the 1860s” i *Scandinavian Economic History Review*, kommande 2023–2024, och ”Från småskaligt och närodlat till en global handel. Hundra år av tillväxt och omvandling för svensk trädgårdsproduktion” i *Historisk tidskrift*, vol. 141 (2), tillsammans med Inger Olausson. Adress: Umeå universitet, Ekonomisk historia, 901 87 Umeå; e-post: magnus.bohman@umu.se.

HELENA FRANZÉN (f. 1985) erhöll doktorexamen i idé- och lärdomshistoria vid Uppsala universitet 2022. Hon har intresserat sig för historiska perspektiv på reproduktion, likaså samtida debatter kring anatomiska samlingar. I sin sammanläggningsavhandling *Kroppar i förvandling. Obstetriska och embryologiska samlingar vid Uppsala universitet, ca 1830–1930* undersökte hon omständigheterna för hur och varför konserverade foster och bäckenben från kvinnor samlades in till medicinska fakulteten i Uppsala. Två av avhandlingens artiklar har sedan tidigare publicerats: ”From Patient to Specimen and Back Again: Radical Surgeries of Pelvic Pathologies in the Museum Obstetricum” i *Lychnos* (2020) och ”’The Precious Material’: Obtaining Human Fetal Bodies for an Embryological Collection at Uppsala University, ca 1890–1930” i *Scandinavian Journal of History* (2021). Franzén har även medverkat i populärvetenskapliga sammanhang, exempelvis sändes ett avsnitt om hennes forskning i Vetenskapsradion Forskarliv (2 februari 2023). Hon är inte längre verksam inom akademien.

DOROTHÉE GOETZE (f. 1981) är lektor i historia vid Mittuniversitetet i Sundsvall. Hennes forskning fokuserar på tysk-romerska riket, Östersjöregionen och relationerna dem emellan under den tidigmoderna epoken. Hon rör konstitutionella frågor likaväl som diplomatihistoriska problem.

Särskilt intresserad är hon av frågor beträffande fred under tidigmodern tid. Bland hennes tidigare publikationer ingår antologin *Warum Friedensschließen so schwer ist. Frühneuzeitliche Friedensfindung am Beispiel des Westfälischen Friedenskongresses* (2019) som hon är en av redaktörerna för, en översiktsartikel ”Die Friedensschlüsse der Nordischen Kriege (1570–1814)” om tidigmoderna fredsavtal i Östersjöregionen som publicerades i *Handbuch Frieden im Europa der Frühen Neuzeit/Handbook of Peace in Early Modern Europe* (2020) och artikeln ”Scandia introducerar: Tidigmodern freds forskning i tyskspråkigt perspektiv” i *Scandia* 88 (2022). Adress: Institutionen för humanoria och samhällsvetenskap, Holmgatan 10, 851 70 Sundsvall; e-post: dorothee.goetze@miun.se.

JOHAN A. LUNDIN (f. 1964) är professor i historia vid Malmö universitet. Hans forskning kan kort beskrivas som modern kulturhistoria med underifrånperspektiv. Lundin har bland annat skrivit om transnationella kriminella nätverk under mellankrigstiden i boken *Spritsmuggling på Östersjön. En kulturhistorisk studie av nätverk i tillblivelse* (med Fredrik Nilsson 2015) och om religion som utmanar rådande föreställningar om maskulinitet och femininet i boken *Predikande kvinnor och gråtande män. Frälsningsarmén i Sverige 1882–1921* (2013). Hans artikel här är kopplad till ett intresse för politisk kultur under mellankrigstiden. Inom detta område har Lundin skrivit flera artiklar om hur den svenska nazismen bemöttes på hemmaplan och bland annat tagit initiativ till antologin *Anti-fascism in the Nordic Countries. New Perspectives, Comparisons and Transnational Connections* (red. med Braskén och Copsey 2020). Adress: Malmö universitet, Fakulteten Lärande & Samhälle, 205 06 Malmö; e-post: johan.lundin@mau.se.

CHARLIE KRAUTWALD (f. 1988) är fil.dr i historia och forskar inom fälten modern politisk kulturhistoria och urbanhistoria. Han disputerade 2021 vid Universitetet i Agder med avhandlingen *Kampen om gaderne. Gadepolitik og rumlige krav i 1930'ernes politiske kultur* (kommande 2024), i vilken han undersöker hur iscensättningen av politisk agitation som en territoriell kamp om det offentliga stadsrummet kom att spela en betydande roll i den politiska kulturen under 1930-talet. Krautwald har tidigare publicerat flera artiklar internationellt om fascistisk och antifascistisk aktivism och är dessutan författare till boken *Kampklar! Venstrefløjen og den militante antifascisme i Danmark 1930–39* (2020). Senast har han forskat om offentlig stadsstyrning och reglering av prostitution i slutet av 1800-talet inom projektet *Governing a Pleasurescape* vid Genusvetenskapliga institutionen, Lunds universitet. Kontakt: smg545@hum.ku.dk.

ANTON RUNESSON (f. 1988) disputerade vid Stockholms universitet 2021. I avhandlingen *Blod, kött och tårar. Kroppslig erfarenhet i Sverige ca 1600–1750* studeras hur människor förstod kroppen ur olika perspektiv, med avstamp i hur de beskrev kroppsliga erfarenheter och processer i rätten. I sitt pågående post-dok-projekt, finansierat av Vetenskapsrådet och förlagt vid Stockholms universitet respektive University of Strathclyde, Glasgow, undersöker han vilka ontologiska skillnader och likheter människor i det tidigmoderna Sverige uppfattade förelåg mellan dem själva och olika slags djur. Adress: Stockholms universitet, Historiska institutionen, 106 91 Stockholm; e-post: anton.runesson@historia.su.se.

Recensenter

MÅNS AHLSTEDT ÅBERG, doktorand i historia, University of Hong Kong

BIRGITTA ALMGREN, professor emerita i tyska, Södertörns högskola

MATILDA AMUNDSEN BERGSTRÖM, fil.dr i litteraturvetenskap,
Göteborgs universitet

PETER K. ANDERSSON, docent i historia, Örebro universitet

MARTINA BJÖRK, fil.dr i latin, Lunds universitet

CHRISTOPHER COLLSTEDT, professor i historia, Södertörns högskola

ANDERS DYBELIUS, fil.dr i historia, Jönköpings högskola

LARS EDGREN, professor emeritus i historia, Lunds universitet

LIESBETH GEEVERS, docent i historia, Lunds universitet

SOFIA GUSTAFSSON, fil.dr i historia, Helsingfors universitet

MARTIN HULTMAN, Docent i vetenskap-, teknik-, och miljöstudier,
Chalmers tekniska högskola

THOMAS LINDKVIST, professor emeritus i historia, Göteborgs universitet

EMMA LUNDIN, fil.dr i historia, Malmö universitet

HÅKAN MÖLLER, professor i litteraturvetenskap; teol.dr,
Göteborgs universitet

ERE NOKKALA, docent i historia, Helsingfors universitet

KARL VESTERBERG, doktorand i historia, Lunds universitet